

De semiotiek van Charles Sanders Peirce

Een inleiding

'All thought and knowledge is by signs'

In de filmwetenschap is de naam Charles Sanders Peirce (1839-1914) nauwelijks bekend. Hij wordt weliswaar regelmatig genoemd als grondlegger van de semiotiek, naast Ferdinand de Saussure (1857-1913), maar vaak meer plichtmatig dan om fundamenteel inhoudelijke redenen. Zeer ten onrechte lijkt het wel alsof de semiotiek van Peirce is samen te vatten in de tekentypologie icoon, index en symbool. De oorzaak voor zijn relatieve onbekendheid ligt op de eerste plaats in de beperkte mogelijkheid om met zijn werk kennis te maken. Bij zijn dood liet hij ongeveer 80.000 pagina's tekst achter, variërend van ontwerpen voor nooit gepubliceerde boeken tot verschillende versies van al dan niet afgeronde artikelen, het merendeel niet gedateerd: 'One could easily conclude that Peirce had no wastebasket, and had never discovered such conveniences as files' (Schilpp, 1968: 16). De tijdens zijn leven gepubliceerde artikelen zijn door de editors C. Hartshorne en P. Weiss (1931-1935) thematisch geordend in zes lijvige delen, in 1958 gevolgd door twee aanvullende delen onder redactie van A. Burks.¹ Een consequentie van deze uitgaven is, dat er een gefragmenteerd beeld is ontstaan van Peirce's gedachtenwereld, waarvan de chronologische ontwikkeling nauwelijks valt te reconstrueren.²

Door de thematische in plaats van chronologische ordening van deze *Collected Papers* is herhaaldelijk de indruk gewekt dat Peirce's woordkeuze inconsistent zou zijn – opmerkelijk gezien zijn 'ethics of terminology' (CP 2.219-2.226) – en dat zijn denken tegenstrijdigheden zou bevatten. Wat dit betreft willen wij ons aansluiten bij C. Schuyt:

'Het is ontegenzeggelijk dat Peirce veel van zijn ideeën heeft moeten herzien in het licht van nieuwe, mede door hem ontwikkelde

1. In dit artikel verwijzen we op de gebruikelijke wijze naar deze *Collected Papers* (CP). Bijvoorbeeld, CP 5.117 betekent *Collected Papers* volume 5, paragraaf 117.

2. Vanaf het midden van de jaren zeventig is het Peirce Edition Project onder redactie van C. Kloesel e.a. begonnen met een volledige, chronologische uitgave van het gepubliceerde en ongepubliceerde werk van Peirce in 20 delen.

inzichten (...). Maar deze revisies zijn ten eerste zelf volledig in overeenstemming met zijn eigen opvatting over wetenschappelijk onderzoek, zijn feilbaarheidsthese, en ten tweede is er sprake van continuïteit ondanks de aangebrachte veranderingen' (Schuyt, 1986/87: 73).

De derde oorzaak van zijn onbekendheid ligt in het architectonisch karakter van zijn denken, waarin enerzijds alles met elkaar samenhangt maar waaruit anderzijds geen complete en systematische theorie valt af te leiden. Peirce zelf heeft het aan geld en tijd ontbroken om deze klus te klaren (Murphy, 1961: 1).

Doel van dit artikel is de niet eenvoudige semiotische theorie van Peirce te introduceren voor in filmwetenschap geïnteresseerden. Daarbij is het goed te bedenken dat Peirce nooit over film heeft geschreven. Hij was in de eerste plaats een filosoof en logicus die getracht heeft een allesomvattende kenleer te ontwikkelen, met als basisgedachte dat mensen via tekens betekenis geven aan de werkelijkheid. Het object van Peirce is dan ook het proces van betekenisgeving, de semiosis. De kenleer werd door hem 'semiotic' genoemd: 'the doctrine of the essential nature and fundamental varieties of possible semiosis' (CP 5.488).

Aan de semiotiek van Peirce liggen drie universele categorieën ten grondslag die gelijktijdig aanwezig zijn in elke betekenisgeving. Deze categorieën vormen de basis van zijn 'logica van relaties' en doordrenken zijn gehele werk. Vandaar dat we beginnen met een vrij abstracte beschouwing over deze begrippen. In dat proces van betekenisgeving beschrijft Peirce een drievoudige constellatie: de werkelijkheid, het teken en het betekenis-effect. De respectievelijke relaties hiertussen, die Peirce beschrijft in termen van zijn drie universele categorieën, behandelen we in de volgende paragraaf. We vervolgen met een bestudering van het eigenlijke proces van betekenisgeving. Want dit proces is pas dan volledig gerepresenteerd als aangegeven kan worden wat de relaties gezamenlijk voorstellen. De onlosmakelijke verbinding van de werkelijkheid, teken en betekenis-effect staat hierbij voorop als een vorm van mentaal handelen, waarbij vanuit de waarneming nieuwe inzichten kunnen ontstaan die worden geïnterpreteerd in waarnemingsoordelen ('perceptual judgements') en in redeneringen om vervolgens te worden geïntegreerd in theorieën (cf. Van Wolde, 1984). We besluiten met een korte leeswijzer voor de geïnteresseerde aan de hand van een globaal overzicht van het Peirce-onderzoek.

In deze inleiding zullen we het fundamentele belang van Peirce voor de filmwetenschap slechts zijdelings aanstippen. Een vertoog waarin op geïntegreerde wijze de belangrijkste gedachten van Peirce worden geformuleerd alsmede de mogelijke bijdragen ervan voor een film-

theorie, zou vooralsnog op twee gedachten hinken. Vandaar dat nu de semiotiek centraal staat.³

1. Categorieën

De werkelijkheid dient onderzocht te worden, opdat we kunnen zeggen waaruit de werkelijkheid bestaat en hoe we het werkelijke te weten kunnen komen. Als filosoof stelt Peirce zich deze vragen. Peirce wil weten hoe verschijnselen zodanig beschreven kunnen worden dat die beschrijving waar is. Hoe beter de beschrijving, hoe dichter die beschrijving in de buurt van de waarheid over dat verschijnsel kan komen. Het onderzoeken van verschijnselen door er een beschrijving van te geven die steeds verbeterd kan worden, zodat de waarheid over het al dan niet werkelijke van het verschijnsel benaderd kan worden, zo veel omvattend en ook traditioneel is de filosofie van Peirce.

Fundamenteel voor deze filosofie zijn drie universele categorieën, simpelweg aangeduid met de termen *Firstness*, *Secondness* en *Thirdness*. Een belangrijk argument tegen de toevoeging van een vierde categorie is eenvoudig maar beproefd; als je iets te vertellen hebt, probeer dan uit te vinden wat het kleinste aantal begrippen is waarmee je dat kunt doen. Peirce's claim is dan, dat er niet meer maar ook niet minder dan drie categorieën nodig zijn om filosofie te bedrijven. De reducerende methode, 'Ockham's scheermes', is vaker toegepast en driedelingen zijn in de geschiedenis talrijk. Een voorbeeld is de Hegeliaanse dialectiek met de begrippen these, antithese en synthese.

Peirce hanteert de drie universele categorieën om de filosofie vorm te kunnen geven als een logische leer van de verschijnselen: fenomenologie. Het standpunt dat Peirce inneemt wanneer hij zegt de waarheid omtrent het fenomeen na te streven, is bekend geworden als het pragmatisme. Hier is het voldoende zich te realiseren dat deze waarheid overeenkomt met het volledige begrip dat we zouden kunnen hebben van alle praktische gevolgen van het concept dat we van een object hebben; het gaat om de gevolgen van het object van onze *gedachte*, zoals wij denken dat ze geproduceerd (kunnen) worden door dat object (CP 5.18). Met de universele categorieën kunnen drie elementen worden beschreven in elk fenomeen dat kan dienen als object van onze *gedachte*. Dat wil zeggen, *firstness*, *secondness* en *thirdness* zijn de termen van

3. Aan de Letterenfakulteit van de Katholieke Universiteit Brabant wordt momenteel gewerkt aan het operationaliseren van de semiotiek van Peirce ten behoeve van de filmwetenschap. Uitvoerenden zijn H. van Driel en M. Westermann in samenwerking met de Studiegroep Peirce Tilburg.

een logica die *relaties* beschrijft die aan de basis liggen van elk begrip dat we hebben van een fenomeen. Ten eerste gaat het om de mogelijkheid dat een fenomeen object van onze gedachte wordt (kwaliteit), ten tweede gaat het om de kenmerken van de bestaande gedachte (reactie) en ten derde gaat het om de gevolgen die de gedachte *impliceert* (representatie).⁴

1.1. Firstness

Elk fenomeen dat geconcipieerd wordt, heeft een kwaliteit die dit toelaat. Deze kwaliteit moet verondersteld worden, want zodra de kwaliteit aan de orde is gesteld, is de mogelijke gedachte fundamenteel veranderd in een bestaande gedachte. De firstness van een verschijnsel moet worden voorgesteld als het object-idee dat helemaal op zichzelf staat – wat een onafhankelijkheid suggereert. Deze onafhankelijkheid wordt weliswaar gesuggereerd, maar hier is geen sprake van. Immers, wanneer een fenomeen de hoedanigheid van concept aanneemt, kan er van onafhankelijkheid geen sprake zijn vanwege de relatie die hiermee is geconstitueerd (het fenomeen staat in verhouding tot de beoordeling (judgment) van het fenomeen in het concept). Hoewel de kwaliteit moet worden verondersteld die de conceptie mogelijk maakt, wordt niet geclaimd dat daarmee firstness de enige categorie is waarmee een verschijnsel kan worden beschreven.

1.2. Secondness

In elk fenomeen dat object van onze gedachte is geworden, is een kwaliteit, een firstness, geactualiseerd. De kwaliteit is als mogelijkheid aangegrepen voor de productie van een feitelijk bestaan: de secondness is de concretisering van de firstness. Anders gezegd, een object heeft als constituerende elementen, behalve thirdness – waarover later meer –, de kwaliteit die beschreven wordt met firstness en de reactie op deze mogelijkheid in de concretisering tot een concept, die beschreven wordt met secondness. Peirce geeft het voorbeeld van een plotselinge zintuiglijke gewaarwording: 'You are ready to admit having received a shock and being acted upon, but that you reacted you may be inclined to deny' (CP 5.45). Re-actie is toch de juiste term omdat in de waarneming de verwerking plaatsvindt tot een 'perceptual judgment'.

Secondness beschrijft het praktische gevolg van een zintuiglijke

4. Nauta (1986/87: 86) heeft een stuk van een brief van Peirce aan Victoria Welby vertaald, waaruit blijkt dat het gebruik van de term 'object' voor Peirce niet impliceert dat er vervolgens in dichotomische zin van 'subject' zal worden gesproken. 'Met "object" (...) bedoel ik wat gewoonlijk voor de geest of gedachte komt (...) Van Subject en Object maak ik in geen enkel opzicht een contrast.'

waarneming zodanig, dat van het waargenomen object een concept zal bestaan. Op zich is de waarneming nog niet voldoende voor de concretisering tot concept-object – en daarom als zodanig nog in zijn firstness beschreven. Pas als deze waarneming gegeven wordt als een perceptueel oordeel (perceptual judgment), bijvoorbeeld vormgegeven als propositie die beweert wat de eigenaardigheden van de perceptie zijn, dan kunnen we spreken van de secondness van het object (CP 5.54). In deze zin is de secondness als het ware de belichaming van de firstness.

Het bestaan van een object, beschreven met de secondness, is onafhankelijk van zijn eventuele substantiële verschijning. De eekhoorn en de eenhoorn zijn beide fenomenen waarop de categorieën betrekking hebben.

1.3. Thirdness

Met thirdness wordt de representatie van de secondness beschreven. Deze representatie is de beschrijving van de relaties die de voorwaarde is om het object in zijn secondness zinvol te kunnen laten zijn; een object A kan pas voor een subject een concept B worden indien het wordt voorgesteld in een representatie C. Thirdness veronderstelt secondness en firstness, maar maakt daarmee deze categorieën niet overbodig.

Peirce ironiseert zijn eigen streven naar de waarheid zoals die uiteindelijk met thirdness wordt beschreven. In de filosofische traditie, waar toe Peirce zich overigens rekent, wordt de waarheid misschien wat te gemakkelijk als de zuivere rede voorgesteld:

'Let the Universe be an evolution of Pure Reason if you will. Yet if, while you are walking in the street reflecting upon how everything is the pure distillate of Reason, a man carrying a heavy pole suddenly pokes you in the small of the back, you may think there is something in the Universe that Pure Reason fails to account for (...)' (CP 5.92).

Juist in de thirdness is de evolutie vervat die Peirce zich voorstelt als de continue verbetering van de wetenschappelijke methoden. In het streven alle praktische gevolgen van de object-conceptie te begrijpen claimt Peirce, dat de filosoof die de werkelijkheid wil beschrijven de realiteit van de thirdness niet kan negeren. 'Realiteit' sluit ook het onderzoek in dat nog moet worden uitgevoerd, zodat voorbij aan het hiernu karakter van de secondness de waarden 'voortdurend' en 'onvoorwaardelijk' kunnen worden toegevoegd. Door voortdurend onderzoek kan de waarheid van een object onvoorwaardelijk worden generaliseerd (cf. O'Donnell, 1976: 179); zo er al een voorwaarde zou zijn, dan zou deze het bestaan betreffen van de gemeenschap van onderzoekers die de wetenschappelijke procedure steeds moet bijstellen.

Eigenlijk wordt hiermee opnieuw de *thirdness* als representatie beschreven. Immers, de waarheid van het concept-object is de voorstelling door (re-)presentatie) een gemeenschap van dat object, zoals die met betrekking tot de gemeenschappelijke ervaringen via uitgevoerd en uit te voeren onderzoek wordt bepaald.

Met de *thirdness* van een object wordt zijn representerende aard beschreven. Deze representatie is voor te stellen als een mediërende of bemiddelende functie. Een object heeft een kwaliteit die het mogelijk maakt (*firstness*) dat een perceptueel oordeel van dat object (*secondness*) in verband kan worden gebracht met andere objecten, zodat het geheel van mogelijkheid, actualisering en mediatie of bemiddeling de werkelijke conceptie van het object bepaalt.

1.4. *Reality and existence*

Het hier-en-nu bestaan van de eekhoorn en de eenhoorn zoals dat beschreven is met *secondness*, zegt niets over het gebruik van deze diernamen door groepen mensen. *Thirdness* is nodig om het wezenlijke verschil tussen de twee te kunnen beschrijven: in de representatie van de eenhoorn – dat wil zeggen het gebruik van dit concept door een gemeenschap om een specifieke, bijvoorbeeld mythologische, interpretatie van de zin waarin het voorkomt te bewerkstelligen – en in de representatie van de eekhoorn ligt het verschil tussen de beide bestaande objecten.

Bestaande objecten zijn realiteiten, maar niet alle realiteiten zijn bestaande objecten: realiteit (*reality*) wordt niet slechts geconstitueerd door bestaan (*existence*). Dit betekent enerzijds dat kwaliteiten realiteiten kunnen zijn ook al bestaan ze niet – waarmee de realiteit van *firstness* wordt geclaimd – en anderzijds dat ook representaties die zijn geprojecteerd als kenbare⁵ concepten behoren tot de realiteit ook al zijn ze niet aanwijsbaar – waarmee, zoals reeds eerder gedaan, de realiteit van *thirdness* is geclaimd.

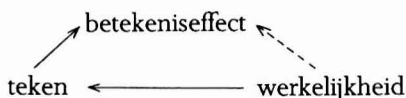
Peirce geeft het volgende voorbeeld (CP 5.403, 5.457, 7.340). De hardheid van een diamant kan getest worden door te proberen in het oppervlak te krassen. Er bestaat echter niets dat zo hard is dat de diamant bekrast wordt: de hardheid van de diamant kan niet worden vastgesteld. Toch is die hardheid een realiteit omdat met betrekking tot een onbepaalde (indefinite) reeks onderzoeken de hardheid kenbaar is. Met behulp van de derde categorie is de realiteit van de hardheid geclaimd. De hardheid kan ook begrepen worden als een mogelijkheid: hardheid is de kwaliteit die het mogelijk maakt het voorwerp onder

5. 'Over against any cognition there is an unknown but knowable reality' (CP 5.257).

druk van een ander voorwerp te zetten zonder dat het voorwerp dat hard is, wordt bekrast. Hier is met behulp van de eerste categorie de realiteit van hardheid geclaimd.

2. Het tekenbegrip

Kennis van de wereld komt nooit on-middellijk tot stand, maar altijd op 'bemiddelde' wijze. Hiermee bedoelen we dat we weliswaar direct worden geconfronteerd met de werkelijkheid via onze zintuigen; maar op het moment dat wij ons van deze confrontatie bewust worden, er op reflecteren, hebben wij middelen nodig. Hetzelfde geldt voor de situatie waarin we kennis willen overdragen. Veelal zullen deze middelen woorden zijn; maar ook een beweging van de hand is mogelijk, een oogopslag, een schilderij of een film. We gebruiken middelen om kennis op te doen en om deze mede te delen. Deze middelen noemt Peirce tekens. Tekens bemiddelen dus tussen het kennend subject en de werkelijkheid waarvan hij kennis neemt. Anders dan via bemiddeling van tekens is kennis niet mogelijk. Het kennen van het subject, of anders gezegd diens betekenisgeven, omvat een triadisch proces, waarbij de kennis zelf (het betekenisgeven) nooit het directe (onmiddellijke) gevolg is van de werkelijkheid, maar altijd het resultaat van een bemiddelend teken. Schematisch kunnen we dit als volgt weergeven:

In de zienswijze van Peirce is dit betekenisgeven ook een teken, een nieuw teken dat zich heeft ontwikkeld bij het kennend subject en dat zich op zijn beurt weer tot nieuwe kennis (en dus tot een nieuw teken) kan ontwikkelen, en dit ad infinitum. Het proces van betekenisgeven is een oneindig proces, omdat zich telkens een nieuw teken kan ontwikkelen uit het bestaande betekenisgeven. Op deze wijze zal de beschrijving van een verschijnsel uit de werkelijkheid steeds dichterbij de waarheid komen. Dit proces van betekenisgeven, dit in wezen oneindige proces (door Peirce 'semiosis' genoemd) vormt het object van de peirceaanse semiotiek. Centraal staat niet het teken, noch datgene waarnaar het verwijst, noch het betekenisgeven zelf, maar het cognitieve proces waarbij subjecten via tekens met de wereld omgaan.

Uit het schema wordt ook de voor Peirce zo kenmerkende logica van relaties duidelijk, relaties die hij beschrijft met de termen Firstness,

Secondness en Thirdness. Elk fenomeen dat object van onze gedachte kan worden, wordt met deze categorieën beschreven. Bij de Firstness gaat het om de *mogelijkheid* dat een fenomeen object van onze gedachte wordt, om een kwaliteit die dit toelaat. In het proces van betekenisgeving is dit de relatie van het teken in zichzelf. Bij de Secondness gaat het om de *kenmerken* van de bestaande gedachte, om de reactie die de kwaliteit heeft geconcretiseerd (belichaamd) tot een concept. Deze categorie wordt vertegenwoordigd door de relatie tussen teken en de werkelijkheid. Bij de Thirdness tenslotte gaat het om de *gevolgen* die de gedachte impliceert, om het effect. Deze categorie is aanwezig in de relatie tussen teken en betekenis-effect.

We kunnen dus drie relaties benoemen die samen deel uitmaken van het betekenisgevingsproces:

1. het teken in zichzelf;
2. het teken in relatie tot de werkelijkheid;
3. het teken in relatie tot het betekenis-effect.

Deze drie fundamentele relaties tussen telkens twee begrippen in de semiosis zullen we verder uitwerken.

2.1. Het teken in zichzelf

Met behulp van de drie universele categorieën kent Peirce drie mogelijke zijswijzen toe aan het teken. Concreet bedoelt hij met deze zijswijzen dat elk teken een potentiële, een geactualiseerde en een representatieve zijswijze heeft. Nemen we als voorbeeld het fototeken. De fotograaf had zijn camera op een oneindig aantal plaatsen kunnen zetten. Dit is 'n potentiële kant van het fototeken, door Peirce beschreven als het *qualisign*-aspect van een teken. We schrijven nadrukkelijk 'n', want de fotograaf heeft ook de keuze gehad uit verschillende vormen van belichting, fotografisch materiaal enzovoort. Allemaal *qualisign*-aspecten van diezelfde foto.

Uiteindelijk is in de geactualiseerde foto één cameraplaats geselecteerd, één vorm van belichting toegepast en heeft de fotograaf gekozen voor een fotorolletje van bijvoorbeeld 200 ASA. Peirce beschrijft deze keuzen als het *sinsign*-aspect van een teken. Het *sinsign*-aspect beschrijft de actualisering, de belichaming, van mogelijkheden. Elke *sinsign* veronderstelt dus *qualisign*(s).

Tenslotte kunnen we vaststellen dat een cameraplaats, een vorm van belichting e.d., de noodzakelijke voorwaarden zijn om überhaupt van het fototeken te kunnen spreken. Zij vormen noodzakelijke aspecten van het fototeken, en onderscheiden zich hierin van bijvoorbeeld het gebruik van een filter, dat niet noodzakelijk is om tot een geactualiseerde foto te komen. Deze aspecten van het teken beschrijft Peirce met het

legisign-karakter van de relatie die het teken in zichzelf heeft. Legisign-aspecten beschrijven de voorwaarden voor het functioneren van een teken.

In de terminologie van Peirce omschrijven we de classificatie van een teken in zichzelf aldus:

'A Qualisign is a quality which is a Sign. It cannot actually act as a sign until it is embodied; but the embodiment has nothing to do with its character as a sign' (CP 2.244).

'A Sinsign is an actual existent thing or event which is a sign. It can only be so through its qualities; so that it involves a qualisign, or rather several qualisigns. But these qualisigns are of a peculiar kind and only form a sign through being actually embodied' (CP 2.245).

'A Legisign is a law that is a Sign. This law is usually established by men. It is not a single object, but a general type (...). Thus every legisign requires Sinsigns, such as peculiar occurrences that are regarded as significant. Nor would the (Sinsign) be significant if it were not for the Law which renders it so' (CP 2.246).

2.2. Het teken in relatie tot de werkelijkheid

Ook de relatie tussen een teken en de werkelijkheid kan worden gespecificeerd door drie (deel)relaties te beschrijven, conform de drie categorieën:

'An Icon is a sign which refers to the (...) Object that it denotes merely by virtue of characters of its own, and which it possesses, just the same, whether any such Object actually exists or not' (CP 2.247).

'An Index is a sign which refers to the (...) Object that it denotes by virtue of being really affected by that Object' (CP 2.248).

'A Symbol is a sign which refers to the (...) Object that it denotes by virtue of a law, usually an association of general ideas, which operates to cause the Symbol to be interpreted as referring to that Object' (CP 2.249).

6. De term 'moment' is hier gekozen omdat er een geactualiseerde plaats in tijd/ruimte door wordt aangeduid, en ook vanwege de gelijkenis met het natuurkundige begrip 'momentum' dat staat voor de (reactie) relatie die beschrijft waarom het meer kracht kost een gewicht op te tillen wanneer de arm waarmee dit gebeurt langer is.

Het iconische, het indexicale en het symbolische moment – die samen het teken constitueren in relatie tot de werkelijkheid – komen tegelijkertijd voor, waarbij één moment, soms afwisselend, dominant is.⁶

De *iconische* relatie is een relatie van gelijkenis, een potentieel (First). Door de kwaliteit die deze relatie in zichzelf heeft kan het teken staan voor een deel van de werkelijkheid. Of het als zodanig wordt gerealiseerd, is afhankelijk van het kennend subject. Peirce geeft zelf het volgende voorbeeld. Wanneer je het fenomeen 'vliegtuig' wilt uitleggen aan iemand die er nog nooit een heeft gezien, kun je een metafoor gebruiken – wat een iconisch teken is – bijvoorbeeld 'metalen vogel'. Op dat moment leg je een nieuwe verbinding tussen het object uit de werkelijkheid (vliegtuig) en een bestaande gedachtenstroom (metaal, vogel) via een nieuwe voorstelling. Deze voorstelling heeft een herkenbaarheid in zichzelf (mogelijkheid), waardoor zij in staat is een nieuw concept voor het subject te verduidelijken. Hiermee is aangegeven dat binnen de iconische relatie *thirdness*-aspecten een rol spelen maar niet dominant zijn.

De *indexicale* relatie is een relatie van fysische causaliteit. De conceptuele inhoud van het teken wordt veroorzaakt door de kracht (*force*) van het object uit de werkelijkheid (een Second). Deze kracht is voorstelbaar als een relatie van actie-reactie. De kracht kan heel direct zijn – een klop op de deur, een kras op een auto – maar ook indirect, zodat meer kennis nodig is van de situatie: bijvoorbeeld persoonlijke en aanwijzende voornaamwoorden, een gebaar. Met de introductie van kennis is ook hier een *thirdness* aan de orde gesteld die niet dominant is in deze relatie.

De *symbolische* relatie tenslotte is een relatie van *afpraak* waarin de verbinding tussen teken en werkelijkheid door een gemeenschap is vastgelegd. Alle conventionele tekens als woorden, spelregels, morse-seinen en dergelijke zijn dan ook in de eerste plaats symbolisch, waarbij *thirdness* wel dominant is.

2.3. Het teken in relatie tot het betekenis-effect

Het teken bemiddelt tussen de externe werkelijkheid en de bestaande gedachtenstroom van een subject. Het betekenisvolle effect van deze bemiddeling – de 'kennis' – noemt Peirce de *interpretant*. De interpretant is in zijn visie het conceptuele beeld dat zich nestelt in de geest van het subject: het betekenis-effect. Analoog aan de categoriale relaties van het teken in zichzelf en van het teken en de werkelijkheid, onderscheidt Peirce ook drie relaties tussen het teken en de interpretant, waarbij opnieuw geldt dat een Third een Second, en deze Second weer een First veronderstelt.

'A Rheme is a Sign which, for its Interpretant, is a Sign of qualitative Possibility, that is, is understood as representing such and such a kind of possible Object' (CP 2.250).

'A Dicisign is a Sign, which, for its Interpretant, is a Sign of actual existence' (CP 2.251).

'An Argument is a Sign which, for its Interpretant, is a sign of Law' (CP 2.252).

De Rheme-relatie tussen teken en interpretant is een First: zij geeft een mogelijke beschrijving van een deel van de werkelijkheid. Nemen we als voorbeeld het woord 'film'. Het woordenboek geeft een aantal betekeniseffecten die bij het subject teweeg kunnen worden gebracht. In een gecreëerde context wordt het teken een feitelijke beschrijving (Second):

- DIVA is een Franse film.
- De Nederlandse film bevordert het bioscoopbezoek.
- Versus doet aan film.

In deze proposities wordt de relatie tussen het teken (het woord 'film') en de interpretant geactualiseerd; er is hier dus sprake van drie verschillende Dicisigns.

De uitputtendheid van de opsomming van betekenissen in het woordenboek suggereert een wetmatige aard. Is de relatie tussen teken en interpretant van deze aard – het betreft dan een gewoonte van een gemeenschap, hier van een taalgemeenschap – dan spreekt Peirce van het Argument-aspect van het teken.

Kortom, het proces van betekenisgeven omvat noodzakelijkerwijze:

1. de interne kwaliteiten van het teken (First);
2. het min of meer gemotiveerd zijn van het teken door het object uit de werkelijkheid (Second);
3. de mentale verbinding tussen teken en interpretant (Third).

Elk van deze drie relaties wordt beschreven met behulp van de drie onderscheiden categorieën. Schematisch:

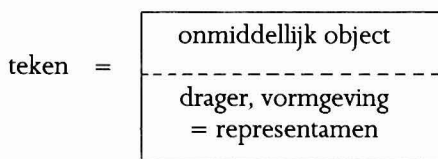
	Interne kwaliteiten van het teken	Teken in relatie tot de werkelijkheid	Teken in relatie tot de interpretant
First	1. Qualisign	1. Icon	1. Rheme
Second	2. Sinsign	2. Index	2. Dicisign
Third	3. Legisign	3. Symbol	3. Argument

Handwritten notes:

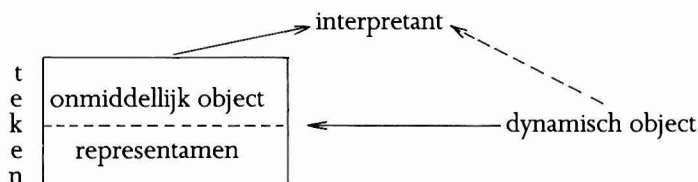
- Next to 'Rheme': 'mogelijke betekenissen', 'bij behulp van interpretant'
- Next to 'Dicisign': 'propositie over de werkelijkheid', 'gemeenschap'
- Next to 'Argument': 'wetmatigheid', 'of betekenissen', 'productieve', 'inductie'
- Below the table: 'De semiotiek van C.S. Peirce 61'
- Handwritten at bottom left: 'Mogelijke / en werkelijke' with arrows pointing to the first two columns.
- Handwritten at bottom center: 'Waarheidswaard' with an arrow pointing to the second column.
- Handwritten at bottom right: 'conclusie' with an arrow pointing to the third column.

3. De logica van relaties

Tekens representeren een deel van de werkelijkheid terwijl ze er tegelijk deel van uitmaken. Daarom is een onderscheid noodzakelijk tussen de werkelijkheid, een abstractie die we niet rechtstreeks kennen, en een werkelijkheid die gerepresenteerd wordt door het teken. Voor de werkelijkheid als abstractie reserveert Peirce de term *dynamisch object*, voor de door het teken gerepresenteerde werkelijkheid de term *onmiddellijk object*. We kunnen het onmiddellijk object beschouwen als de conceptuele inhoud van het teken, los van de wijze waarop deze is vormgegeven en materieel is vastgelegd; vandaar het adjectief 'on-middellijk'. Het onmiddellijk object representeert dus een deel van het dynamisch object en is er nooit identiek aan. Naast deze conceptuele kant bezit elk teken een materiële kant die het teken waarneembaar maakt. Deze materiële kant 'draagt' de conceptuele inhoud van het teken alsmede de vormgeving ervan. Vormgeving en drager, de materiële aspecten van een teken, noemt Peirce het *representamen*. Schematisch is elk teken nu aldus voorstelbaar:

Het proces van de betekenisgeving, de semiosis, kan nu aldus worden geschematiseerd:

In de figuur is de plaats van het teken bepaald door de rechtstreekse verbanden met de interpretant en het dynamisch object; het verband tussen het dynamisch object en de interpretant is niet direct maar bemiddeld zoals blijkt uit de gestippelde lijn in de figuur. Het sluiten van de driehoek – weliswaar met een gearceerde lijn – geeft de oneindigheid van de semiosis aan. Het proces van betekenisgeving stopt niet bij de cognitieve gedaante van het gedeelte van de werkelijkheid dat ge-

kend wordt, de interpretant, maar kan een nieuwe betekenisgeving starten, zodat we ons in de semiotiek kunnen bezighouden met de richting waarin de interpretatie van de werkelijkheid zich ontwikkelt. Het is in dit verband dat het verschil tussen onmiddellijk en dynamisch object opnieuw aan de orde moet worden gesteld.

Ten opzichte van het dynamisch object is het on-middellijk object van een andere aard, omdat de conceptuele inhoud van het teken onbemiddeld in relatie staat met de interpretant en hiermee in feite de bemiddeling verzorgt tussen het dynamisch object en het betekenis-effect, de interpretant. De interpretant is met betrekking tot het onmiddellijk object immanent, dat wil zeggen dat er slechts van een onmiddellijk object gesproken kan worden als daarbij direct het betekenis-effect (en de werkelijkheid) wordt betrokken. Dit betekent dat het procesmatige karakter van de semiosis centraal staat wanneer het onderscheid dynamisch en onmiddellijk object wordt gemaakt. Immers de interpretant is daarmee aan de orde gesteld, zodat een relatie tussen drie begrippen is geactualiseerd.

'It is important to understand what I mean by *semiosis*. All dynamical action, or action of brute force, physical or psychical, either takes place between two subjects (...) or at any rate is a resultant of such actions between pairs. But by "*semiosis*" I mean, on the contrary, an action, or influence, which is, or involves, a coöperation of *three* subjects, such as a sign, its object, and its interpretant, this tri-relative influence not being in any way resolvable into actions between pairs' (CP 5.484).

Bij de beschrijving van de semiosis als proces van betekenisgeving gaat het dus niet meer om het driemaal aangeven van de drievoudige relaties tussen twee begrippen – zoals in paragraaf 2 waar we het teken in zichzelf, in relatie tot de werkelijkheid en in relatie tot het betekenis-effect drievoudig hebben beschreven. De procesbeschrijving van de betekenisgeving impliceert het weergeven van een drievoudige relatie (conform de drie categorieën) tussen de drie begrippen gezamenlijk.

Nu wordt duidelijk dat de semiotiek van Peirce niet los gezien kan worden van het onderzoek naar de wetenschappelijke methode. Met behulp van de drie categorieën kunnen we de ontwikkeling specificeren van de kennis die wordt beschreven, door de semiosis als een proces voor te stellen dat betekenis genereert als een integratie van de noodzakelijke begrippen dynamisch object, teken (onmiddellijk object + representamen) en interpretant. Het gaat om drie redeneervormen die model staan voor de methode van het wetenschappelijk onderzoek: *abductie* (firstness), *deductie* (secondness) en *inductie* (thirdness).

De redenering die het 'resultaat' als de noodzakelijke conclusie afleidt uit de premissen – hier de 'regel' en het 'geval' – wordt de deductie genoemd. De redenering die uit het geval en het resultaat de regel veronderstelt, heet de inductie. Bijvoorbeeld:

reëlerheid *noodzakelijk geldig*
 deductie: regel = In elke film van Jarmusch speelt John Lurie
 geval = 'Permanent Vacation' is een film van Jarmusch
 resultaat = In 'Permanent Vacation' speelt John Lurie

waarschijnlijkheid
 inductie: geval = 'Permanent Vacation' is een film van Jarmusch
 resultaat = In 'Permanent Vacation' speelt John Lurie
 regel = In elke film van Jarmusch speelt John Lurie

Secondness
 De abductie is de redenering die het geval als conclusie oppert in een afleiding waarin de regel en het resultaat als premissen dienen. Het bovenstaande voorbeeld abductief ingevuld:

veronderstelling - hypothese
 abductie: regel = In elke film van Jarmusch speelt John Lurie
 resultaat = In 'Permanent Vacation' speelt John Lurie
films geval = 'Permanent Vacation' is een film van Jarmusch

De deductieve redeneerwijze, het syllogisme, vertelt ons niets over de werkelijkheid dat we in feite nog niet wisten. De deductie gaat slechts na wat de noodzakelijke afleidingen zijn van de combinatie van de premissen. Zo kan onafhankelijk van de waarheid van delen van de redenering aangetoond worden, wat bij de aanname van deze delen moet gelden. De volgende wonderlijke redenering is een geldige deductie indien we de premissen aannemen: in elke film van Jarmusch speelt John Lurie; 'Paris Texas' is een film van Jarmusch, en daarom moeten we concluderen dat John Lurie in 'Paris Texas' speelt. De deductie is de redeneervorm van de tweede categorie (Secondness), want zegt ons niets over de waarheid van de redenering. Over de deductie kunnen we slechts uitspraken doen, die betrekking hebben op de hoedanigheid van de redenering in termen van geldig of niet geldig.

Anders dan in ons voorbeeld zien inducties er vaak als volgt uit: 'Permanent Vacation' is een film van Jarmusch waarin Lurie een rol speelt; 'Stranger than Paradise' is ook een film van Jarmusch waarin Lurie speelt en ook in 'Down by Law' speelt Lurie een rol; het is waarschijnlijk dat in elke film van Jarmusch John Lurie een rol speelt. Wanneer we veronderstellen dat er niet meer dan drie Jarmusch-films bestaan dan is de waarschijnlijkheid een zekerheid geworden. Maar in de inductie wordt de geconcludeerde regel zoals die tot op dat ogenblik operationeel zou

zijn, ook geprojecteerd op de toekomst, waarvan de realiteit door Peirce in de derde categorie (Thirdness) is benoemd. Ook in een volgende film van Jarmusch zal Lurie waarschijnlijk een rol spelen. De inductie is dus een representatie van de (ook mogelijke) werkelijkheid.

Het heeft lang geduurd alvorens Peirce de *abductie* heeft onderscheiden van de inductie. In ons eerste voorbeeld is een verwisseling van de termen resultaat en geval niet van wezenlijke invloed op de strekking van de redeneringen. Dat Peirce voor de redenering die het geval afleidt, toch de term *abductie* heeft gereserveerd kan duidelijk worden aan de hand van voorbeelden uit detectives waarin uitvoerig getoond wordt hoe 'circumstantial evidence' een onschuldige kan benadelen. De verdachte heeft ruzie gemaakt met het slachtoffer, het slachtoffer heeft de verdachte bedrogen, de verdachte is gezien in de buurt van de plek waar het lijk is gevonden; de verdachte heeft de moord gepleegd. De redenering is op te vatten als het met elkaar in oorzakelijk verband brengen van zaken, als de ontwikkeling van een hypothese, en daarmee als de kwaliteit van de eerste categorie (Firstness) die het mogelijk maakt dat het deductief en inductief redeneren kan beginnen. Peirce formuleerde de *abductieve* redenering als volgt: het verschijnsel C wordt waargenomen; als A waar zou zijn dan zou C vanzelfsprekend zijn; er is dus reden om aan te nemen dat A het geval is (cf. CP 5.189).

'Abduction is the process of forming an explanatory hypothesis. It is the only logical operation which introduces any new idea; for induction does nothing but determine a value, and deduction merely evolves the necessary consequences of a pure hypothesis. Deduction proves that something must be; Induction shows that something *actually* is operative; Abduction merely suggests that something *may be*' (CP 5.171).

De activiteit die betekenisgeven heet, kunnen we nu beschrijven als de opeenvolging van drie redeneerwijzen. *Abductief* wordt er vanuit de waarnemingen een hypothese ontworpen, vervolgens wordt deze hypothese *mathematisch* beredeneerd in de deductie totdat alle consequenties zijn opgespoord (CP 7.207), en tenslotte worden de experimenten die door de hypothese worden gesuggereerd, uitgevoerd zodat we met de *toetsing* van de hypothese (inductie) weer terug zijn bij de waarnemingen.

Abductie en *inductie* hebben met elkaar gemeen dat beide leiden tot het accepteren van een bepaalde hypothese (CP 7.218). Als we deze overeenkomst uitdrukken met de term 'generalisatie', dan is het verschil tussen deze redeneerwijzen te benadrukken met de toevoeging 'kwalitatief' (Firstness) voor *abductie*, en 'kwantitatief' voor *inductie*.

De kwantitatieve generalisatie (inductie) is bij Peirce verbonden met het begrip 'fallibilisme' en hiermee met de derde categorie (Thirdness). Volgens Peirce is het begrip 'realiteit' voorstelbaar als het resultaat van de ontwikkeling van de semiosis, de ontwikkeling van het wetenschappelijk onderzoek. We kunnen het dynamisch object slechts kennen voor zover onderzoek ons daartoe in staat stelt. Onder de voorwaarde dat dit onderzoek voortdurend wordt uitgevoerd en bijgesteld – het fallibilisme, falsificatie avant Popper –, is realiteit (reality) ontdaan van haar hier-en-nu karakter (existence), en kan zij worden omschreven als dat wat gegeven dit onderzoek waar zou zijn ('would be true', cf. O'Donnell, 1976: 154 e.v.).

'The opinion which is fated to be ultimately agreed to by all who investigate, is what we mean by the truth, and the object represented in this opinion is the real. That is the way I would explain reality.' (CP 5.407).

Abductie, deductie en inductie zijn drie beschrijvingen van relaties. Het gaat hier om drie relaties tussen drie begrippen die samen de semiosis vormen: het dynamisch object, het teken en de interpretant. In paragraaf 2 hebben we stil gestaan bij driemaal drie relaties tussen twee begrippen, waarvan er één in de filmwetenschap opgang heeft gemaakt. Tegen de achtergrond van de in deze inleiding geschetste architectuur van het werk van Peirce kan nu duidelijk zijn, dat zijn semiotiek niet kan worden samengevat in alleen deze tekentypologie: icoon, index en symbool.

In de semiotiek behoren interpretatieve processen tot het onderzoeksdomein; tegelijk is er met de semiotiek geduid op een interpretatieve onderzoeksmethode. In de menswetenschappen neemt de semiotiek een bijzondere plaats in omdat deze dubbele hermeneutische positie als uitgangspunt dient voor het onderzoek naar de realiteit van de verschijnselen. Een realiteit die beschreven kan worden als een netwerk van relaties.

4. Globaal overzicht van het Peirce-onderzoek

Teneinde de toegang tot het werk van Peirce voor geïnteresseerden te vergemakkelijken, besluiten we met een geannoteerd overzicht van de werken van Peirce zelf en van enige relevante secundaire literatuur.

4.1. De geschriften van Peirce

Alle Peirce-studies hebben zich tot nu toe voornamelijk gebaseerd op een uitgave van een gering deel van zijn werk, namelijk:

Collected Papers of Charles Sanders Peirce I-VI, eds. C. Hartshorne, P. Weiss, 1931-35, Cambridge, Mass.; VII-VIII, ed. A.W. Burks, 1958 Cambridge, Mass.

Vanwege de onvolledigheid hiervan en de niet-chronologische maar thematische ordening, worden momenteel alle gepubliceerde en on gepubliceerde werken van Peirce uitgegeven in een chronologische editie:

Writings of Charles S. Peirce. A chronological edition, eds. C. Kloesel, M. Fisch, L. Ziegler, D. Roberts; volume 1 (1857-1866), volume 2 (1867-1871), volume 3 (1872-1878), Bloomington, Indiana.

Alle manuscripten zijn ook verkrijgbaar via een microfilm editie:

The Charles Sanders Peirce Papers, Microfilm Edition, Thirty Reels, with Two Supplementary Reels Recently Added, 1966, Cambridge, Mass.

die, met een belangrijke aanvulling, ook als microfiche-editie beschikbaar is:

Charles Sanders Peirce: Complete Published Works, Including Selected Secondary Materials, the 149 Microfiche Collection, 1977, edited by several members of the Texas Tech University Institute for Studies in Pragmaticism, Greenwich, Ct.

Om de toegankelijkheid te vergroten werden de manuscripten genummerd, gedateerd en van een korte inhoudsopgave voorzien:

R.S. Robin, 1967, *Annotated Catalogue of the Papers of Charles S. Peirce*, Amherst.

R.S. Robin, 1971, *The Peirce Papers: A Supplementary Catalogue*, in: *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 7, 1971, pp. 37-57.

Tenslotte zijn inmiddels drie thematisch geordende uitgaven verschenen:

C. Eisele, (ed.), 1976, *The New Elements of Mathematics by Charles S. Peirce*, 4 vols., The Hague, Paris.

C.S. Hardwick, (ed.), 1977, *Semiotics and Significs, The Correspondence between Charles S. Peirce and Victoria Lady Welby*, Bloomington, Londen.

K.L. Ketner, J.E. Cook, (eds.), 1975-79, *Charles Sanders Peirce: Contributions to 'The Nation'*, Lubbock, Texas.

4.2. Buitenland

Wat het vroege onderzoek betreft, zijn twee bundels van belang waarin artikelen zijn verzameld van diverse Peirce-onderzoekers:

P.P. Wiener, F.H. Young, (eds.), 1952, *Studies in the Philosophy of Charles Sanders Peirce*, Cambridge, Mass.

E.C. Moore, R.S. Robin, (eds.), 1964, *Studies in the Philosophy of Charles Sanders Peirce, Second Series*, Amherst.

Vanaf de jaren zestig neemt het Peirce-onderzoek een hoge vlucht. De bibliografie bij de microfiche-editie bevat ongeveer 2000 verwijzingen:

A Comprehensive Bibliography and Index of the Published Works of Charles Sanders Peirce, with a Bibliography of Secondary Studies, edited by several Members of the Texas Tech. University Institute for Studies in Pragmaticism, 1977, Greenwich, Ct.

In het kader van dit artikel is het zinvol ons te beperken tot die secundaire literatuur die zich heeft beziggehouden met de *tekentheorie* van Peirce. Centrale aandacht krijgt de relatie 'teken-werkelijkheid', i.c. de icoon-, index- en symboolrelatie:

A.W. Burks, 1948/49, 'Icon, Index, and Symbol', in: *Philosophy and Phenomenological Research* 9, pp. 673-689.

Volgens Scherer (1984: 15) een 'voorbeeldige analyse van de problemen, mogelijke misverstanden en tegenspraken in de behandeling door Peirce van deze drie tekenrelaties'.

J.J. Fitzgerald, 1966, *Peirce's Theory of Signs as Foundation for his Pragmatism*, The Hague, Paris.

Geheel conform de titel houdt dit boek zich vrijwel alleen bezig met de tekentheorie van Peirce; het houdt een pleidooi voor de juistheid van Peirce's opvattingen, overigens zonder de problematiek uitputtend te behandelen (Scherer, ib.). Meer kritisch van toon en een alternatief biedend is:

D. Greenlee, 1973, *Peirce's Concept of Sign*, The Hague, Paris.

Hij beargumenteert het standpunt om de icoon- en indexrelatie te laten vallen ten behoeve van de symboolrelatie (waardoor ook de relatie teken-werkelijkheid aan belang inboet). Tenslotte moet genoemd worden:

B.M. Scherer, 1984, *Prolegomena zu einer einheitlichen Zeichentheorie*, Tübingen

die tracht met name het pragmatische karakter te benadrukken van Peirce's tekentheorie- en categorieënleer in relatie tot elkaar.

4.3. Nederland

Ook in Nederland is de belangstelling voor Peirce groeiende blijkens het speciale nummer van:

Wijsgerig Perspectief op maatschappij en wetenschap, jrg. 27, nr. 3, 1986-1987.

Een eenvoudige, literatuurwetenschappelijk georiënteerde inleiding is:

A. van Zoest, 1978, *Semiotiek. Over tekens, hoe ze werken en wat we ermee doen*, Baarn.

Eveneens inleidend in zijn poging de sociologie op peirceaanse leest te schoeien is:

C.J.M. Schuyt, 1986, *Filosofie van de sociale wetenschappen*, Leiden.

Meer fundamenteel-theoretisch en met een belangrijke toegepaste component is:

E. van Wolde, 1984, Semiotiek en haar betekenis voor de theologie, in: *Tijdschrift voor Theologie*, jrg. 24, april/mei/juni.

Inmiddels is in Nederland een Peirce-kring opgericht, waarvan de eerste uitgave inleidingen bevat vanuit de sociologie, filosofie, literatuurwetenschap, filmtheorie, linguïstische pragmatiek en kunstgeschiedenis.

H. van Driel, A. van Zoest, 1987, *Filosofie en semiotiek*. Verslag van de eerste toondag Peirce op 13 maart 1987 te Broek in Waterland, Tilburg.

Tenslotte is binnenkort bij uitgeverij Coutinho een Nederlandse vertaling door C.J.M. Schuyt te verwachten van een selectie uit de *Collected Papers* van Peirce.

Geraadpleegde literatuur

We geven hier alleen de literatuur waarnaar in §§ 1 tot en met 3 wordt verwezen.

Collected Papers of Charles Sanders Peirce, I-VI, C. Hartshorne, P. Weiss, (eds.), 1931-1935; VII-VIII, A. Burks, (ed), Harvard Un. Press, Cambridge, Mass.

Murphy, G., 1961, *The Development of Peirce's Philosophy*, Cambridge, Mass.

Nauta jr., D., 1986/87, Het dynamisch heelal transparant. Categorieënleer en metafysica in het pragmatisme van Peirce, in: *Wijsgerig Perspectief*, jrg. 27, nr. 3, pp. 81-91.

O'Donnell, P., 1976, *The concept of explanation, cause, law and reality in the philosophy of Charles Sanders Peirce*, Dep. of philosophy, Notre Dame, Indiana.

Schilpp, P.A., 1968, *The Philosophy of C.I. Lewis*, Open Court, La Salle.

Schuyt, C.J.M., 1986/87, De eenheid van Peirces filosofie, in: *Wijsgerig Perspectief*, jrg. 27, nr. 3, pp. 69-74.

Wolde, E. van, 1984, Semiotiek en haar betekenis voor de theologie, in: *Tijdschrift voor Theologie*, jrg. 24, april-mei-juni, pp. 138-167.

een logica die *relaties* beschrijft die aan de basis liggen van elk begrip dat we hebben van een fenomeen. Ten eerste gaat het om de mogelijkheid dat een fenomeen object van onze gedachte wordt (kwaliteit), ten tweede gaat het om de kenmerken van de bestaande gedachte (reactie) en ten derde gaat het om de gevolgen die de gedachte *impliceert* (representatie).⁴

1.1. *Firstness*

Elk fenomeen dat geconcipieerd wordt, heeft een *kwaliteit* die dit toelaat. Deze kwaliteit moet verondersteld worden, want zodra de kwaliteit aan de orde is gesteld, is de mogelijke gedachte fundamenteel veranderd in een bestaande gedachte. De *firstness* van een verschijnsel moet worden voorgesteld als het object-idee dat helemaal op zichzelf staat – wat een onafhankelijkheid suggereert. Deze onafhankelijkheid wordt weliswaar gesuggereerd, maar hier is geen sprake van. Immers, wanneer een fenomeen de hoedanigheid van concept aanneemt, kan er van onafhankelijkheid geen sprake zijn vanwege de relatie die hiermee is geconstitueerd (het fenomeen staat in verhouding tot de beoordeling (judgment) van het fenomeen in het concept). Hoewel de kwaliteit moet worden verondersteld die de conceptie mogelijk maakt, wordt niet geclaimd dat daarmee *firstness* de enige categorie is waarmee een verschijnsel kan worden beschreven.

1.2. *Secondness*

In elk fenomeen dat object van onze gedachte is geworden, is een *kwaliteit*, een *firstness*, geactualiseerd. De kwaliteit is als mogelijkheid aangegrepen voor de productie van een feitelijk bestaan: de *secondness* is de concretisering van de *firstness*. Anders gezegd, een object heeft als constituerende elementen, behalve *thirdness* – waarover later meer –, de kwaliteit die beschreven wordt met *firstness* en de *reactie* op deze mogelijkheid in de concretisering tot een concept, die beschreven wordt met *secondness*. Peirce geeft het voorbeeld van een plotselinge zintuiglijke gewaarwording: 'You are ready to admit having received a shock and being acted upon, but that you reacted you may be inclined to deny' (CP 5.45). Re-actie is toch de juiste term omdat in de waarneming de verwerking plaatsvindt tot een 'perceptual judgment'.

Secondness beschrijft het praktische gevolg van een zintuiglijke

4. Nauta (1986/87: 86) heeft een stuk van een brief van Peirce aan Victoria Welby vertaald, waaruit blijkt dat het gebruik van de term 'object' voor Peirce niet impliceert dat er vervolgens in dichotomische zin van 'subject' zal worden gesproken. 'Met "object" (...) bedoel ik wat gewoonlijk voor de geest of gedachte komt (...) Van Subject en Object maak ik in geen enkel opzicht een contrast.'